

IV дио

Промоција књиге

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
- ОСНОВНА СИСТЕМСКА ОБИЉЕЖЈА-
академика Мијата Шуковића
(8. мај 1997. године, ЦАНУ)

Академик МИЛИНКО ШАРАНОВИЋ

УВОДНА РИЈЕЧ

Поштовани академици,

Поштовани учесници овог промотивног скупа,

Чини ми част и задовољство да отворим научну трибину Црногорске академије наука и умјетности на којој ће бити представљена најновија књига редовног члана Академије Мијата Шуковића: *Савезна Република Југославија - основна системска обиљежја*, која је недавно изашла из штампе у издању Новинско-издавачке установе "Службени лист СРЈ" из Београда.

О садржини и научној вриједности књиге говориће уважени академици Александар Фира и Војислав Становчић.

Дужност коју обављам у Академији и правила која се примјењују у оваквим приликама, налажу ми да у кратким знацима представим личност аутора књиге, иако су његов живот и дјело познати нашој научној, стручној и културној јавности.

Академик Мијат Шуковић је један од наших најистакнутијих правника, научника и стручњака за уставно право, државно и друштвено уређење. Из тих области објавио је неколико књига, студија и велики број чланака.

Околност да по вокацији нијесам правник и да не познајем довољно проблематику којом се бави мој драги колега Шуковић, приморала ме је да се у овој уводној ријечи послужим оцјенама које су у њему, у врло опширној и аналитичној рецензији, изrekli познати и уважени академици Радомир Лукић и Милан Милутиновић.

У рецензији садржине ранијих књига академика Шуковића поменути академици констатују да посебан значај и научну вриједност имају његове три књиге. То су:

- *Делегација - стварно и нормативно;*

- *Вријеме промјена - како најријед?*, и
- *Уставишне расправе - поводом уставова Словеније*.

Издавач све три књиге је "Научна књига" из Београда, а објављене су у периоду од 1984. до 1990. године.

Од његових студијских радова и чланака изузетно вриједним и значајним оцјењују оне са тематиком о људским слободама и правима, институцији заштитника права грађана, уставности и законитости и о филозофско-правним питањима федерализма.

Уважени академици констатују да се књиге и други радови академика Шуковића "заснивају на чврстој чињеничној и теоријској подлози", и да су у њима закључци изведени на основу научно свестране оцјене чињеница и теоријских становишта. Истичу да Шуковић не прихвата "некритички афирмизам" важећег уставног система нити "оријентацију неаргументованог критицизма".

У научној литератури током осамдесетих година, према означеној рецензији, Шуковић је први "јасно, чврсто аргументовано исказао критички поглед на слабе стране ондашњег система", са децидираним "научним предвиђањем да ће пропасти успостављени делегатски скупштински систем уколико се из темеља не преуреди" и да су нужне "промјене правносистемских рјешења о друштвеној својини". Становишта академика Шуковића била су "међу првима која су научно доказивала условљеност и нужност преиспитивања темеља тадашњег система".

Друштвени токови и догађаји протеклих година, са очигледношћу су потврдили исправност тих његових становишта.

Опредијељеност да своје ставове заснива само на истини, његова досљедност у трагању и поштовању научности, основа су "на којој је и стекао висок углед и уважавање и у научним круговима и у јавности, у југословенским размјерама." То је заслужио тим прије и више што је он дјелима доказао да је одбијао интелектуалну зависност од дневне политике и њених захтјева и онда када је обављао високе државне функције (потпредседник Савезног извршног вијећа), јер је управо у то вријеме објавио поменуте научне ставове.

Академик Шуковић је био организатор три значајна научна скупа, одржана у ЦАНУ, која су се бавила актуелном друштвеном проблематиком. То су: *Нови устав и преображаји југословенског друштва* (1989), *Савезна Република Југославија као двочлана федерација* (1994) и *Демократијачносћ поретка у Савезној Републици Југославији - проблеми, могућносћ и правци унапређивања* (1995). Саопштења са ових научних скупова објављена су у посебним зборницима који су веома добро примљени и запажени у научној и стручној јавности.

Догађаји посљедњих година и данас потврђују ставове академика Шуковића исказане на научном скупу о СРЈ као двочлавној федерацији, да је "демократија доминантна карактеристика федерализма као идеје", да федерација не може бити ни стабилна, ни просперитетна, ако

нема демократски поредак и да је у Савезној Републици Југославији "успостављен систем коме је примјерено необично име - ауторитарна демократија". Шуковић је такође извео закључак да ће "наша садашња двочлана федеративна Југославија своју стабилност, свој просперитет, свој цивилизацијски успон, успјешније осигурати уколико буде демократскији њен државноправни поредак".

Мада су ово стручно-научна становишта из уставоправне проблематике, она се тичу и сваког грађанина, свих нас. Животни токови и свакодневна догађања дају основа да и сви ми који се професионално не бавимо уставним правом и политичким системом закључимо да она и сада имају трајну и пуну вриједност.

Свјестан сам да са ових неколико информација нијесам дао потпун научни портрет академика Шуковића. Надам се да ми ни ви, а ни академик Шуковић, то нећете замјерити. Најбоље и најпотпуније о њему свакако говоре његови радови.

У име Црногорске академије наука и умјетности академику Шуковићу желим даље научне успјехе и стваралачке резултате. Вама желим да у његовим радовима пронађете одговоре на питања која вас интригирају. Изражавам наду и увјерење да ће друштвени чиниоци све више користити и уважавати ставове науке и њене резултате, а у том оквиру и резултате из области правних наука које академик Шуковић и други правници научници буду остварили.

О књизи академика Шуковића говориће академик Александар Фира и дописни члан Српске академије наука и уметности проф. др Војислав Становчић.

Молим уваженог академика Александра Фиру да узме ријеч и изложи свој приказ и оцјену књиге *Савезна Република Југославија - основна системска обиљежја*, академика Мијата Шуковића.

Академик АЛЕКСАНДАР ФИРА

РЕЧ О КЊИЗИ
АКАДЕМИКА МИЈАТА ШУКОВИЋА
"САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА - ОСНОВНА
СИСТЕМСКА ОБЕЛЕЖЈА "

I - У пажње вредној едицији Новинско-издавачке установе "Службени лист СРЈ", током 1996. године, појавила се и књига академика Мијата Шуковића "Савезна Република Југославија - Основна системска обележја". На преко 320 страна ове вредне књиге, академик Шуковић је систематизовао, обрадио бројна изузетно значајна питања егзистенције и перспективе развоја наше актуелне државне заједнице. Веће навођење основних делова књиге приказује колико је тачна претходна оцена.

После нешто опширнијег предговора, следи опширан текст под насловом: "Федерација Србије и Црне Горе - ушмељеноси, њукошине, ошшмалноси, услови ошшојања, њерсекешине". На њега се логично наставља текст у коме су анализирани "Надлежност и карактер Савезне Републике Југославије". Посебне тематске целине су: "Људске слободе и права", "Спојем и равнотежом грађанског и националног до демократске државе", "Својина у југословенском друштву" и "Неконзистентно и типски неодређено право". Књига се завршава прилогом који обухвата два текста са почетка деведесетих година, под насловима: "Држава Црна Гора у даљим токовима" и "Којим путем даље".

II - У овој садржински богатој и тематски актуелној књизи, моју пажњу је посебно привукло ауторово разматрање проблема федерализма у СРЈ, па и федерализма уопште. Оно се иначе повлачи кроз читаву књигу, укључујући ту и поглавља која су највећим делом посвећена другим поменутих темама.

Констатујући ову чињеницу ја истовремено изражавам сопствену сагласност са ставом аутора, према коме је одржавање и развој федеративног уређења егзистенционално питање "треће" Југославије. Као убеђени федералиста, академик Шуковић је дубоко у праву када истиче да су национални и сви други интереси и црногорског и српског народа, као и других грађана који живе у СРЈ, управо у очувању и даљем развоју Савезне Републике Југославије, као и "разноврсне заједнице република чланица и њихових грађана."

Иако је аутор убеђени федералиста, приступ академика Шуковића расправи југословенског федерализма одликује скрупулозна научна анализа свих слабости и конструкционе и функционалне природе у њему. Тако читалац добија могућност да прати објективно промишљање сложеног феномена, аутора који није неопредељен, али је успео да остане непристрастан. Разуме се да овако широк захват за који се одлучио академик Шуковић није могао да пружи и конзистентне одговоре на сва покренута питања, али је не мала вредност књиге управо у томе да није ни једно од "најосетљивијих" питања заташкано, као и да је дато довољно иницијатива и повода за даља истраживања истине која ни овде није статична. Отуда у књизи мало коначних судова, али зато много праве мисаоне отворености и позива на заједничко тражење праве и пуне истине о свету у коме постојимо и о нама у том свету.

Ш - Из правог обиља тема моја реч ће се задржати само на двома, које су годинама и предмет мог сопственог истраживања.

Федерализам као облик државног уређења је истовремено и један од најстаријих облика сложене државе, и на изванредан начин прави "хит" друге половине XX века. Као и све дуговечне категорије, појам федерализма прати трајно много више спорова него сагласности. Због тога сам се ја давно пределио за ону групу аутора, којој у суштини припада академик Шуковић, који полази од свести да је у питању категорија врло високог степена апстракције. Управо због тога и у овој прилици понављам тврдњу да нема, нити у историји нити у савремености, "класичне федерације" односно "класичног федерализма". Под тим подразумевам да никада у животној реалности није постојала нити постоји солуција која је у том смислу класична да се према њој, као према опште важећој и прихваћеном еталону, одређује тј. мери колико се одређена федерација приближила или удаљила од класичног узора.

По мом дубоком уверењу сви супротни прилази су били и јесу директно политички мотивисани и везани за постизање односно оправдавање тачно идентификованих циљева.

Имајући то у виду, исто као и аутор ове књиге, одбијам приступ који априори "двочлану" Савезну Републику Југославију одбацује као федерацију и сврстава је или у конфедерације или је, што је исто толи-

ко често, ако не и чешће, осуђује на пропаст, управо због њене "двочланости". При томе се најчешће наводе примери Пакистана, Кипра итд.

"Двочлана" федерација је заиста ретка појава у савременом федерализму, али није сасвим тачна тврдња да су све "двочлане" федерације пропале. Штавише, постоји један, у нашој литератури слабо и ретко анализиран пример белгијског федерализма, који је у суштини двочлан такође и који је био успешан пут за превазилажење основних међунационалних тензија између Валонаца и Фламанаца. Отуда ја нисам спреман да прихватим осуђивање "двочланости" априори, па ни у случају Савезне Републике Југославије.

Но, упркос овог начелног става, и у овој прилици истичем да је "двочланост" заиста додатна компликација иначе компликованих односа у сваком федерализму, па и СРЈ. Стога је очигледно сврстан и академик Шуковић, па се не устручава да открије слабости и тешкоће. Али чинећи то једном бриткошћу искусног брижљивог аналитичара, он истовремено узима на себе велики ризик да предлаже и модалитете за разрешење таквих проблема.

У овој својој краткој речи ја се не упуштам у дискусију са његовим појединим ставовима, али делим његово уверење да су постојећи проблеми решиви, и то мирним и демократским путем.

IV - Баш као што ни у прошлости, ни у текућој реалности није било могућно државно уређење у нашој земљи одвојити од међунационалних односа, тако и књига академика Шуковића томе посвећује одговарајућу пажњу. У овом кратком осврту није могућно нити на прави начин додирнути све елементе које је из овог комплекса обухватио академик Шуковић. Но ипак се осећам обавезним да истакнем један утисак који се имплицитно или експлицитно пробио кроз читаву књигу.

Аутор је у праву када истиче кардиналан значај остваривања националног интереса, као неутуђивог права сваке нације. Штавише, тај национални интерес се оправдано повезује и са правом на конституисање сопствене државе. Но, то ни уопште, ни у нашим условима, не води на прихватање старе визије националне државе XIX века у којој су сви други, сем припадника већинске нације, грађани другог реда. Управо због тога је академик Шуковић дубоко у праву, када, поред одбацивања хегемонизма веће нације у сложеној држави, исто тако одбија сваку појаву национализма који неизбежно води у сукобе, па и катастрофе.

Препоручујући пажњи читаоца и критике књигу академика Шуковића, још једанпут истичем да њена вредност није у откривању коначних и неопозивих истина, али јесте прави научно-фундирани прилог о суштини наше заједнице и искрени и добро мотивисан позив на расправу и сукоб аргумената, па и њихову синтезу.

Проф. др ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

О НЕКИМ АСПЕКТИМА СТРУКТУРЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

Чини ми велико задовољство што сам позван и што могу да учествујем у промоцији књиге нашег врсног стручњака за уставно право, колеге и пријатеља академика Мијата Шуковића. Књига се бави једном изузетно сложеном и осетљивом темом и морамо му одати признање за храброст што се прихватио да о овоме пише у најбољој намјери да допринесе побољшању садашњег стања. Тема којом се књига бави тиче се и теорије и праксе, а тиче се и свију нас, јер се ради о држави у којој ми сви живимо, чију судбину ћемо да дијелимо и за чију будућност ћемо вјероватно да понесемо, неко мање а неко више, моралну одговорност пред нашим потомцима и будућим генерацијама. Због тога, с обзиром на тако сложена тематика, морамо имати разумијевања и одати признање за вриједан допринос расправи о извјесним контроверзним питањима о којима у нас постоје различита гледишта, имати разумијевања за извјесне неизбјежне дилеме и бојазни које се код аутора у књизи примјећују или које нас приликом читања обузимају.

Доиста, задовољство што се књига појавила и што нам се пружа прилика да пред угледним скупом научника о њој нешто кажемо, бива помућено чим уђемо у разматрање проблема којима се ова књига бави. И независно од књиге, чим почнемо размишљати о многим стварима и догађајима, који се пред нашим очима одвијају потоњих неколико година и још трају, лако уочавамо бројне проблеме који нас дубоко узнемиравају. Наравно да колега Шуковић не сноси одговорност за тај немир који разговори о проблемима нашег федерализма изазивају, не више него сви ми други појединачно и заједно, али изабрана тема је њему наложила да пише о низу ствари о којима дубље размишљање не оставља читаоца равнодушним.

Колега Шуковић је стручњак за уставно право и највећим дијелом из угла уставног права он посматра нашу ситуацију кад пише ову књигу. Али, он је и човјек који већ има велико, нагомилано, богато искуство, па и кроз то искуство процјењује многе правне одредбе, установе, односе и ситуације. Пише разложно, као што и поступа у великом броју ситуација, умјерено и одмјерено, са осјећањем обавезе. Ја вјерујем да је осјећање обавезе оно што га је тјерало да пише, више него некакво прижељкивање признања која ћемо му овдје поводом књиге одати, или што ће неко написати неки чланак у новинама и похвалити књигу због актуелности теме и адекватне обраде.

Предмет књиге је један вид структуре и карактеристика наше државе. Ради се о држави која се још бори за свој међународно-правни статус, а која у таквој тешкој ситуацији у којој се бори, има један уставни систем који је противрјечан, неконзистентан. То, несумњиво, представља отежавајућу околност у тој њеној компликованој и тешкој борби за афирмацију и укључивање у сарадњу са међународном заједницом. Надам се да исход тих напора и борбе није неизвјестан, али ни у то човјек не може бити увијек сигуран. Много тога ће зависити од нас и од тога колико ћемо успјети да ускладимо односе унутар наше заједнице.

Од великог броја питања која се у књизи разматрају и отварају, ја ћу се у овом краћем излагању осврнути на двије групе проблема којима се академик Шуковић у овој књизи бави. Прва група се односи на слободу и права грађана, али и етничких група или вјерских заједница, мањина, свих оних група које не припадају већинском становништву било Србије било Црне Горе, а обје ове републике чланице федерације имају по отприлике једну трећину становништва која не припада већини. То чини нашу ситуацију још компликованијом, али и намеће озбиљне обавезе и код разматрања и код рјешавања проблема који из такве ситуације проистичу. Друга група проблема на коју желим скренути вашу пажњу односи се на неке црте карактера и проблеме функционисања наше савезне државе. И, наравно, ова друга група проблема прилично тијесно је везана и за ону прву групу. Јер уколико грађанин буде сигурнији и заштићени у својим правима и слободама, утолико ће се лакше моћи превазићи неке слабости и неконзистентности који се тичу организације система власти.

Шуковић се залаже за што ширу скалу и што боље гаранције права и слобода грађана. Он та права прецизно анализира, шта је њихов смисао, значење, улога, значај за демократију итд. При томе полази од концепције која уставе види као изворе права, од тога да држава уставом одређује права и слободе грађана. Он се мјестимично позива и на велике ауторитете, и наше и стране, који заступају овакву концепцију. Могла би се и проширити та листа ауторитета на које би се могао позвати. Он помиње рецимо Слободана Јовановића, који је имао овакву

концепцију; помиње и Карла Попера о којему ми ево данас у Подгорици, на једном другом мјесту, разговарамо и анализирамо његове идеје отвореног друштва и демократије, као и извјесне некозистентности у самим његовим идејама, па и тешкоће да се те идеје остваре. А Попер такође сматра да су права и слободе човјека фактички оно што држава предвиди у својим уставом, законима или неким другим правним актима. Као што га је тјерало да пише, више него некакво прижељкивање признања која ћемо му овдје поводом књиге одати, или што ће неко написати неки чланак у новинама и похвалити књигу због актуелности теме и адекватне обраде.

Предмет књиге је један вид структуре и карактеристика наше државе. Ради се о држави која се још бори за свој међународно-правни статус, а која у таквој тешкој ситуацији у којој се бори, има један уставни систем који је противрјечан, неконзистентан. То, несумњиво, представља отежавајући околност у тој њеној компликованој и тешкој борби за афирмацију и укључивање у сарадњу са међународном заједницом. Надам се да исход тих напора и борбе није неизвјестан, али ни у то човјек не може бити увијек сигуран. Много тога ће зависити од нас и од тога колико ћемо успјети да ускладимо односе унутар наше заједнице.

Од великог броја питања која се у књизи разматрају и отварају, ја ћу се у овом краћем излагању осврнути на двије групе проблема који се академик Шуковић у овој књизи бави. Прва група се односи на слободе и права грађана, али и етничких група или вјерских заједница, мањина, свих оних група које не припадају већинском становништву било Србије било Црне Горе, а обје ове републике чланице федерације имају по отприлике једну трећину становништва која не припада већини. То чини нашу ситуацију још компликованијом, али и намеће озбиљне обавезе и код разматрања и код рјешавања проблема који из такве ситуације проистичу. Друга група проблема на коју желим скренути вашу пажњу односи се на неке црте карактера и проблеме функционисања наше савезне државе. И, наравно, ова друга група проблема прилично тијесно је везана и за ону прву групу. Јер уколико грађанин буде сигурнији и заштићенији у својим правима и слободама, утолико ће се лакше моћи превазићи неке слабости и неконзистентности које се тичу организације система власти.

Шуковић се залаже за што ширу скалу и што боље гаранције права и слобода грађана. Он та права прецизно анализира, шта је њихов смисао, значење, улога, значај за демократију итд. При томе полази од концепције која уставе види као изворе права, од тога да држава уставом одређује права и слободе грађана. Он се мјестимично позива и на велике ауторитете, и наше и стране, који заступају овакву концепцију. Могла би се и проширити та листа ауторитета на које би се могао позвати. Он помиње рецимо Слободана Јовановића, који је имао овакву

концепцију; помиње и Карла Попера у којему ми ево данас у Подгорици, на једном другом мјесту, разговарамо и анализирамо његове идеје отвореног друштва и демократије, као и извјесне неконзистентности у самим његовим идејама, па и тешкоће да се те идеје остваре. А Попер такође сматра да су права и слобода човјека фактички оно што држава предвиди у својим уставом, законима или неким другим правним актима. Као славног теоретичара такве оријентације могли бисмо поменути и једног од највећих имена школе правног нормативизма и позитивизма, Ханса Келзена, који је у том духу и сам писао један устав, уносећи у њега одредбе које гарантују широка грађанска права и слободу. Додуше, друге су околности утицале да тај устав буде срушен, а права и слободу у његовој земљи згажене. Али те околности у којима је сила била потиснула право могу се релативно лако објаснити, иако не и оправдати, самом рецимо Келзеновом теоријом по којој свака нова и јака воља ствара ново и важеће право. Или, како је логично из теорије извести закључак - што држава даје, може и да одузме. Ја лично у овом погледу подржавам једну друкчију концепцију, која се више ослања на идеје правно-филозофске природе, прилази држави и политичким системима више из угла политичке филозофије него из правно-позитивистичког приступа, а ова друкчија концепција такође има утицајне и славне родоначелнике у историји демократских теорија. То је идеја да се права и слободу грађана морају третирати као један фактор релативно независан од уставног конституисања државе, као нешто што се у наше вријеме мора узети као једно цивилизацијско достигнуће са којим свака држава мора рачунати. Према томе, права и слободу се претпостављају сваком државном разлогу. Њихово уношење у текст устава требало би да има више декларативни, него конститутивни карактер, тј. њихов извор је у самој конституцији једне демократске заједнице, а устав их само констатује, што такође има велики значај, али то такође не даје никоме право да мијењањем устава олако укине та права. Опет озбиљни разлози диктирани ситуацијом могу бити оправдање за ограничење неких права, али се и тада мора знати да је то репресија или узурпација која се мора укинути чим прође стање нужде које ју је евентуално изазвало. Мада то правно-позитивистички гледано није тако, ми морамо прихватити ту теоријску претпоставку да се карактер једне државе, карактер једног система одређује према положају човјека у датом систему. Са овим посљедњим се слаже професор Шуковић, који ово и наглашава у својој књизи. Ако идемо стопама оних који корпус права и слободу претпостављају "државном разлогу" и садржини једног државног устава било које државе, многи мисле да ћемо их унаприједити, а многи да ће бити мање заштићена ако се устав не узме као њихов извор, упркос томе што се она онда промјеном устава или суспендовањем његових дјелова могу ускратити.

Колега Шуковић критички пише о ономе фамозном раскораку између нормативног и стварног. Даје пуно података о томе како је све фино написано у нашем уставу, али описује исто тако и шта се све дешава у нашој пракси. Да бисмо схватили колико је лако промијени-ти или ограничити оно што устав даје, довољно је да прочитамо пишчеве констатације стања у нас, гдје устав може да нешто даје, а да се та слобода или право већ сјутрадан ограничи неким законом који се на основу тога устава доноси. То је једна противуставна пракса на чије штетне посљедице академик Шуковић указује.

У књизи се говори и о низу међународних докумената који су потоњих десетак година донесени, а који се односе на положај мањина. У вези с таквим документима потребно је изнијети једну напомену, а то је да је велики број таквих докумената донесен у оквиру Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС) и да та документа доносе неке нове облике и гаранције у погледу права мањина. Али ти документи ипак још не спадају у корпус међународног права, нијесу прихваћени као дио међународног права, јер изгледа да их, бар засада, неће као дио међународних обавеза прихватити ни земље чији представници учествују у њиховом формулисању. Ипак се у складу са тим политичким документима нашој држави постављају извјесни захтјеви баш као да се ради о међународном праву. При чему тим истим земљама, које то чине, не пада на памет да у својој земљи или у своме уређењу уведу принципе које другима препоручују. То је једна велика противрјечност и показатељ двоструког стандарда у понашању држава, што само наноси велику штету начелу универзализма у погледу људских права и слобода.

Проблему остваривања права и њихове заштите Шуковић посвећује велику пажњу, што је добро и разумљиво, јер је то веома важна димензија сваког уставног уређења. Он уочава доста пропуста и празнина у систему заштите права. Нарочито се залаже за једну установу које у нас нема, а за коју не видимо разлоге зашто не би била у наш уставни систем уведена. То је установа омбудсмана, односно установа заштитника људских права. Ако би се та установа увела, требало би да уставима и законима добије одређена права, односно надлежност да покреће поступке у случају повреде људских права. Једна таква установа би у наше данашње вријеме имала вјероватно пуно посла, јер је ситуација таква да би обим посла захтијевао већи број вршилаца улоге омбудсмана.

Велики простор, чини нам се око 60-70 страница, професор Шуковић је посветио питању својине. То је заиста једно веома важно питање, јер својина је једно право од много веће важности него што су то наши досадашњи уставни, па можда и овај данашњи, прихватили. То је право, које је према неким теоријама основ многих слобода грађана. Право својине, право располагања оним што је човјек стекао, право

наслеђивања, промета, инвестирања, имају многе аспекте, а ситуација са тим правом у нас такође није добра.

Професор Шуковић указује, а то је нешто на шта не указује само он, као човјек потекао из ове средине, из Црне Горе, него то и многи други, и из Србије, а и у свијету указују, да у погледу третирања права националних мањина, црногорски устав је знатно широкогрудји, либералнији и демократскији и даје боља рјешења него што су рјешења у Савезном Уставу Републике Србије.

Сада дозволите да пређем на оно друго питања, а то је питање федерализма и федерације, а за које смо већ рекли да је тијесно повезано и са правима и слободама. Јер, ако су темељни оквири државног живота почну трести и рушити, онда, како су говорили стари Римљани, односно Цицерон, заћуте закони и музе (*inter arma silent leges*), па што се тиче права и слобода свако добије прилику да ради шта год хоће, а то онда води оном најгорем хобсовском рату свију против свих, а живот постаје несигуран, кратак и јадан.

У теорији је познато, а видимо да пракса потврђује ту теорију, да су двочлане федерације врло деликатне, на потресе осјетљиве, релативно нестабилне творевине. Јер ту нема трећег или четвртог или петог члана који ће, како би рекли "помиритељно" да дјелује, него су само два члана, па кад се они не слажу ту је одмах конфликт на видуку. Да употријебимо аналогију са породичним односима, ту нема кума или пријатеља који ће да мире и да спријече затезање односа или рецимо развод брака или нешто слично. Ето због тога су двочлане федерације врло осјетљиве. Академик Шуковић види велике опасности, с једне стране од унитаризма и централизма, а с друге стране од сепаратизма, од удаљавања или раздвајања. Он пише о опасностима до којих би довели покушаји укидања федерализма, укидања федерације, увођења једне централизоване и унитаристичке државе. Заступање таквих идеја, најблаже речено, плод је неразумијевања стварне ситуације, односно природе успостављене федералне државе. Исто тако професор Шуковић пише и о опасности сепаратизма, која је такође плод врло кратковиде политике, која не види велике дугорочне предности заједнице између Срба и Црногораца, односно између становништва република Црне Горе и Србије. У томе разматрању бисмо могли још само указати на озбиљност онога што професор Шуковић убраја у пукотине садашње федерације.

Поред осталог, он у слабости садашње федерације убраја и релативно уско тржиште. Тачно је да је тржиште и Србије и Црне Горе заједно узето уско, да је чак и тржиште бивше Југославије било уско, а ми смо сада сведени на нешто много уже и зато нам умјесто даљег цијепања и раздора предстоји један напор да повратимо некакве позиције на оном тржишту бивше Југославије, па наравно и на друге сусједне земље, и шире на европске и ваневропске земље. Јер, модерна

тржишна привреда тешко може да се заснује на једном овако скученом територију. И саме концепције тржишне привреде немају у нас ни дужу традицију ни дубље коријене, а и тренутна социјална и економска ситуација, па можда ни преовлађујућа гледишта не дјелују повољно на трендове ка тржишној привреди. Али ни неке импликације које из неких њених радикално тумачених начела произлазе. Да би се видјело шта то може да значи, можда је довољно поменути једну незаобилазну, а ипак нерадо помињану чињеницу - тржишна привреда, поред осталог, не може поднијети толики терет који за привреду представљају пензионери и разне друге веома бројне социјалне групе које су резултат дужег периода владавине претходних начела и трошења на рачун будућности и будућих генерација, а које групе се не могу ни једноставно занемарити или проблем ријешити, фигуративно речено, некаквим колективним "лапотом", убијањем због и посредством погаче, на начин како су се, према неким причама и сјећањима на наводне обичаје, у стара времена породице ослобађале оних чланова који би постали неспособни за привређивање. Која су то онда права која би тим људима замијенила право на живот, и која су то морална начела у име којих би се таква небрига и злоупотреба могла правдати.

Професор Шуковић расправља једну изузетно сложenu тему. Он каже, уставно, ми живимо у држави грађана, имамо државу грађана, и Србија и Црна Гора су тако дефинисане. А, у ствари, наставља он, имамо националне државе. У томе је једна велика противрјечност, чије превазилажење предстоји у даљој изградњи уставног система. Не мислим да овдје имамо довољно времена и нећу да исцрпљујем ваше стрпљење, то је толико сложено питање да ћемо се ми, и ако све друге братске односе на прави начин ријешимо, са овим питањем сусрети наредних деценија. То су сложени проблеми који постоје у нашој стварности и који се пред истраживача постављају за обраду чим се дотакне категорија као што су грађанин, нација, етничка мањина, национална мањина, вјерска мањина итд.

Колега Шуковић разматра и систем расподеле надлежности у федерацији, гдје је прихваћен један систем експлицитне енумерације, тј. набрајања функција које припадају федерацији, а онда има једна генерална клаузула да све оно што није изричито дато у надлежност федерацији, припада републикама-чланицама. То је у ствари један добар и у федерацијама најчешће прихваћен начин расподеле надлежности, тако да је на савезну државу пренијето само оно што су се државе-чланице договориле. Али има извјесних, чини ми се противрјечности или неусклађености, кад се упореде различита мјеста, јер аутор, с једне стране, пише да савезна држава има можда шира овлаштења, с обзиром на уставне одредбе, него било која федерација у свијету, али да многа од тих својих овлаштења не користи, па то види у неким одређеним ситуацијама као један недостатак. Нијесам сасвим сигуран да у феде-

рацији каква је Индија, централна влада нема много већа овлаштења него што је то код нас случај. Јер, код њих је и претпоставка надлежности у корист савезне државе за сва питања која нијесу изричито уставом дата чланицама, а тијела савезне државе (посебно је моћан парламент) могу да својим актом распусе скупштине појединих држава, па чак и да укину или промијене границе између федералних јединица, а то код нас није случај. А и канадски федерализам се карактерише великим олашћењима савезне државе, иако тренд развоја иде ка помјерању моћи у правцу провинција. То је моја примједба у погледу оцјене о већем обиму надлежности наше федерације него било које друге. Колега Шуковић даље сматра да је савезна држава код нас снабђена свим инструментима потребним за испуњавање њених функција, па помиње законодавне, правне, буџетске, материјалне, институционалне услове потребне за испуњавање њених функција. Поред осталих помиње и судску. Ако мисли на савезни суд и друге савезне судске институције, које имају јурисдикцију у односу на друге судове у одређеним стварима, то је у реду. Али, постоје федералне државе у свијету, каква је САД, која се некада узимају не само као први примјер модерног федерализма, него и као модел тога политичког облика, а оне имају федералне судове по читавој територији САД, дакле у савезним државама-чланицама, што у нас није случај. У нас немамо савезни суд, на пример у Подгорици, који би судио за деликте према неком савезном закону и процјењивао случајеве у односу на савезни устав и у односу на законе засноване на савезном уставу. Амерички устав има и одредбу која каже да федерације односно конгрес има право да доноси све законе који ће бити "цјелиходни и неопходни" ("proper and necessary") ради извршења овлаштења датих у надлежност и свих овлаштења која ће Конгрес повјерити влади Сједињених Држава или њеним департаментама. Док смо раније имали СФРЈ, ја сам се залагао а и сада бих се заложио да се евентуално функције федерације сузе, али да у ономе што се остави у њеној надлежности уз сагласност држава-чланица, федерација заиста има све инструменте да то спроведе. Без тога је она квази-држава или полу-држава. То се нарочито тиче судске функције, која је изузетно важна и за гарантовање људима њихових права и за одржавање јединства савезне државе. А ширина и заштита људских права сваког грађанина (добрим дијелом посредством савезних судова, нарочито у крупним и начелним стварима) и право и слобода предузетништва сваког грађанина под једнаким условима на читавом простору државе дјеловали су као изузетно јаки чиниоци интеграције. Но, опет су САД имале веома крвави грађански рат око питања карактера савеза и улоге држава-чланица у њему.

На крају, да завршим помињањем једног од чинилаца многих лоших ствари у нас, а то је неконзистентност између три устава које имамо, два устава република и трећег, тј. савезног устава. До неконзистент-

ности долази прво из тога што су три устава донесена у различито вријеме. Устав Републике Србије донесен је 1990, док је још постојала СФРЈ. Једном одредбом је прокламовано да Република Србија своја права и обавезе врши у оквиру уставних надлежности које јој припадају савезним уставом, али да у случају ако би било органи федерације или других република повриједили уставом загарантоване интересе Републике Србије, онда њени органи има да штите ове интересе. Практично је тим уставом нарушавана савезна уставност ондашње државе, чије су три најзначајније републике-чланице својим уставним промјенама и законима ишле у том правцу, па је савезни уставни суд до краја 1991. године око 250 закона у три републике прогласио за неуставне. Што се устава Републике Србије тиче, тим уставом је такође у надлежност председника Републике Србије стављено да буде врховни командант оружаних снага Републике Србије и уопште, тим уставом је функција председника републике учињена веома моћном и практично неоговорном. Јер, одговорност није на одговарајући начин институционализована, већ је само проглашена одговорност пред народом, а постављање и утврђивање одговорности је зависно од толико много тешко остваривих услова да је та функција практично ослобођена одговорности. Устав Савезне Републике Југославије донесен је, као што је познато, априла 1992. године. Тај устав има многе црте некадашњег устава СФРЈ, који је олакшао њено распадање. Устав СРЈ (1992) је обавезао Републику Србију да усклади свој устав са одредбама савезног устава, али то још није учињено. Био је остављен рок који је уставним законом утврђен и више пута је до сада тај закон, тј. рок, продужаван. Још увијек постоји та контрадикција. Устав Републике Црне Горе донесен је као што знате у јесен 1992. године, дакле послје савезног устава, и он је у много већој мјери усклађен са савезним уставом, иако је и ту било противрјечности. Као што знате, и Црна Гора и Србија имале су министре спољних послова итд. Према томе, тих неконзистентности је било и то је један узрок извјесних неодређености и несагласности између уставних одредби.

Дуги разлог великих противрјечности, али и нимало лако рјешивих проблема, јесте тај што устав Републике Србије даје веома велика овлаштења председнику Републике Србије, тако да је он фактички по републичком уставу командант бар деведесет пет посто оружаних снага цјелокупне Југославије. Поред уставних овлаштења, он располаже великим вануставним политичким уицајем, са великом моћи која проишлази из чињенице да је он ипак и председник владајуће политичке партије једне државе чланице. Све у свему, он је тако рећи несмјенљива и недодирљива личност. Несмјенљива због тога што да би се он смијенио морала би се Скупштина Србије са двотрећинском већином свих посланика изјаснити да је зрело питање разматрања такозваног импичмента, тј. евентуалног смјењивања, па кад се двије трећине по-

сланика у том смислу изјасне, онда се иде на то да се народ о томе изјашњава на референдуму. Тек ако би народ са двије трећине свих уписаних бирача то прихватио, онда би председник био смијењен, а то је врло тешко постићи. Најприје, врло је тешко постићи да двије трећине људи уопште изађе на изборе, а они који не изађу фактички и по слову устава дају глас у прилог председника. Ако народ не одлучи дво-трећинском већином да се председник смијени, онда се фактички кажњава скупштина која је са двије трећине гласова оспорила председника, јер се она у том случају распушта. Председник републике је по уставу одговоран народу, а за кога год се каже да је одговоран народу, тај не мора никоме бити одговоран. Политичка одговорност мора бити институционализована, да се зна да неко одговара влади, скупштини, уставном суду итд. по слову и духу устава. Није, на примјер, уведен премапотпис председника владе или одговарајућег министра који би се могао подврћи одговорности и тиме би морао бити опрезан и одговоран када свој потпис ставља на акте председника републике да би ови били пуноважни.

Ето, видите, све су ово ствари које компликују ову нашу ситуацију и ево ја ћу овим да завршим, остављајући вас све у недоумицама у каквима сам и ја сам, а професор Шуковић, наравно, није крив што смо поводом његове књиге били наведени да разматрамо нека питања структуре и функционисања федерације и запали у ове недоумице око могућих рјешења да би се избјегле рђаве последице. Шуковићева књига је израз и плод добрих намјера да се ово стање превазиђе, али наши реални проблеми произведени су на другим мјестима а не у књигама, и можда смо и сви ми некада и негдје у томе нешто мало учествовали и томе допринијели. Проблеми су свакако ту и они остају, па и наше бриге и недоумице око тога како их најбоље рјешавати. Оно што је извјесно јесте да је потребна објективна, свестрана, разложна анализа и мирно, савјесно, стрпљиво и стручно тражење демократских и мирољубивих рјешења. У том духу је писана и ова књига.

Академик МИЈАТ ШУКОВИЋ

ПИСАО САМ БЕЗ РОБОВАЊА КОНЦЕПТИМА, СВОЈИМ И ТУЋИМ

Уважени учесници овог промотивног скупа и чина,
Као аутора књиге којој је посвећен овај промотивни скуп и чин, у овом моменту, прожимају ме: размишљање о разлозима промоције ове моје књиге и три по природи разнолика осјећања: захвалности, задовољства и обавезе.

Исказујем вама и пред вама њихову суштину.

Раније написане и објављене књиге предавао сам јавности у тишини, без њихових промоција. Остављао сам садржини књига, њиховом квалитету и актуелности, да се изборе за ширење знања о њиховом постојању, да хватају и осигуравају коријен у духовности.

Тако сам поступио и са књигом "Вријеме промјена - како напријед", објављеном 1988. године, чија је садржина, саздана од критичке анализе ондашње југословенске стварности и указивања на путеве надрастања критикованог, у вријеме објављивања противрјечно оцјењивана - од једних похвално, са истицањем аргументоване и смјеле критичке анализе тадашње стварности, а од других покудно, због оцјене да су "ранији предводници постали кочничари" и радикалног критичког односа према битним садржајима ондашњег система и његовог функционисања.

Садржина и актуелност њихова успјешно их је промовисала у стручној и научној јавности у уставноправној области. Били су довољни за њихову промоцију.

У садашњости, нове књиге су теже доступне бројним читаоцима. То је изнедрило усмјерење на распрострањено промовисање објављених књига. То оправдава и чини дјелотворним то усмјерење. То је и мене определијелило да досадашње своје усмјерење, да објављене књиге предајем у тишини, замијеним прихватањем идеје о промоцији ове моје књиге. Данас овдје, а за неколико дана у Међународном прес-центру у Београду.

Размишљања о томе у овом моменту потврђује оправданост усмјерења на распрострањеније промовисање објављених књига, и истовремено доводе ме до става: то не искључује, већ претпоставља, критички однос према коришћењу промоција као подесног начина да - ради гурања и отимања око заузимања жељених мјеста - "на јавној сцени одјекну имена" и појединаца чији су публиковани текстови резултат површности, утисака и импровизација, а не упорног и марљивог рада. Некада и промашености и личне изгубљености. Појави испољеној на бројним трибинама широм земље, а која тражи промишљено дјеловање које ће осигурати да се само успјешност потврђује промоцијама књига.

Осјећање захвалности које име прожима произвели су, прије свега, уважени промотори моје књиге - академик Александар Фира и дописни члан Српске академије наука и уметности проф. др Војислав Становчић. Захваљујем им за њихов систематичан приказ шта садржи моја књига, којим методом је написана, на које проблеме указује, које поруке исијава, које садржинске дилеме отвара, гдје јој је мјесто међу књигама са истим или сличним предметом. Што су дубином и обиљем исказаних теоријских мисли, овај промотивни скуп и чин издигли да садржајно буде много више него свечарско-промотивни.

Захваљујем генералном секретару Црногорске академије наука и умјетности, академику Милинку Шарановићу, на приказу садржине једног броја мојих научних становишта исказаних у мојим раније објављеним књигама. Приказу који у извјесној мјери репрезентује развојно мисаони профил мог научног стварања и казује важан дио мојих начела којима се континуирано руководим и у времену бурно промјенљивих увјерења.

Захваљујем учесницима овог скупа, свима и сваком понаособ, за исказани интерес за садржину моје књиге и њено промотивно представљање.

Захваљујем Црногорској академији наука и умјетности за организовање промотивног представљања моје књиге.

Захваљујем издавачу - Новинско-издавачкој установи "Службени лист СРЈ" - што је моју књигу објавио у запаженој и вриједној едицији, што је обезбиједио средства за штампање и квалитетну опрему моје књиге и за партиципацију у трошковима одржавања ове промоције.

Моје задовољство у овом моменту произлази из тога што су о садржини моје књиге и њеној корисности два угледна академика исказали позитиван суд на овој промоцији и што свеукупна садржина овог промотивног скупа и чина показује и потврђује да посао који сам обавио и чији су резултати садржани у књизи која је промовисана, има позитивног одјека у друштву. Човјек и има право на задовољство када радом оствари резултат који компетентни оцијене позитивно и корисним за друштво. Нарочито када је резултат остварен у облику књиге,

која ауторове мисли и резултате проноси кроз простор и вријеме, која написано чува да не замре.

Задовољство које осјећам у овом моменту увећано је тиме што ме свеукупност садржине овог скупа и чина подстиче да истрајем у напорима да завршим и нову књигу, коју већ дуже вријеме промишљам и пишем.

Обавезу која ме прожима у овом моменту, имам према вама, учесницима овог скупа и чина, и читаоцима моје књиге.

Обавеза произлази из знања, стеченог искуством, да слушаоци промотивних казивања и читаоци књига, у оваквим приликама, од аутора траже да одговори на три питања: зашто је писао књигу која се промовише, како је књигу писао и чија је очекивања тежио да испуни њеним писањем.

Обавезу испуњавам тако што ћу дати кратке одговоре на ова три питања.

Опредјељење да приступим писању ове књиге произашло је из моје загледаности у судбину народа коме припадам и савезне државе за коју се он определио. Савезне државе још недовршене и функционално редуциране. Загледаности која ми је открила да постоје многи проблеми у вези са тим. Да се и врлине система наше савезне државе (равноправност република-чланица, консензуално одлучивање о егзистенцијалним питањима и слично) приказују као њене мане. Са квалификативима мана, врлине њеног система приказима се преображавају у аргументе за сијање одбојности према федеративном облику наше заједничке државе, у аргументе у прилог супротстављања остваривању врлина њеног система и успостављања унитарног облика државе Србије и Црне Горе, што је један од чинилаца њене дестабилизације и њеног стагнирања.

Обузет бригом што је то тако и свјестан историјске чињенице да државе нијесу пропадале само због мана у својим системима, него и због врлина у њима, наметнула су ми се бројна питања, која су ме мучила, и тражила да самом себи одговорим на њих, да себи разјасним суштину проблема, њихове узроке, њихов смисао, да сагледам могуће путеве њиховог рјешавања и превазилажења. Одговоре самом себи, до којих сам дошао, исказао сам у књизи, како би их и други могли користити.

Међу тим питањима су и ова:

Је ли Савезна Република довољно хомогена држава - духовно, економски, правно, културно, политички - а ако није, зашто није; који су разлози да је она и након пет година постојања без институционалне и правно-системске инфраструктуре нужне за њено успјешно функционисање; зашто су у стварности њене функције редуковане у односу на уставна одређења и ко их редукује; од чега и од кога зависе њен просперитет и перспектива; како осигурати државно јединство и функцио-

налност Савезне Републике Југославије и истовремено државноправни и национални идентитет, индивидуалитет и субјективитет републикачланица које је чине - Црне Горе и Србије, посебно Црне Горе као знатно мање федералне јединице; какво је стварно стање људских слобода и права у њој у садашњости; који су путеви да она и републикечланице, које је чине, буду у стварности државе грађана; постоји ли филозофско-теоријска конзистентност и типска одређеност савременог права у Југославији?

Одговоре на ова и друга са њима повезана питања, у књизи сам засновао на резултатима трагања учињеног са осјећањем обавеза према садашњости и будућности.

Бројне странице књиге написао сам након дужег и врло напорног трагања, а не са лакоћом. Трагања које се не зауставља на оном што се види, него се продужава ка ономе што је иза видног, а битније је за друштвене токове; које се од појавног и привида, продужава ка дубљим слојевима слојевите стварности, ка суштини; које коријенима даје предност пред посљедицама. Трагања које актуелне југословенске друштвене проблеме повезује са универзалним проблемима и вриједностима.

Неколико дјелова књиге написао сам са промишљањем шта су вјероватни исходи садашњих токова у даљој будућности. Будућности до које не досежу преовлађујућа становишта у садашњости. Ту је примарни коријен разликама у садржини једног броја становишта садржаних у књизи и сада преовлађујућих становишта у нашем друштву.

Та становишта у књизи нијесу категорична. Више су промишљени и проициљиви искази о неминовностима у долазећој будућности. Иако су утемељена у реалност садашњице, њима је неопходно прилазити са становишта будућности. Будућност ће о њима и дати прави суд.

Књигу сам писао слободно. Без робовања концептима. Својим и туђим.

Писањем књиге тежио сам и настојао да испуним очекивања оних који трагају за истином, и који су њени приврженици.

Нијесам тежио, ни хтио, да књигом испуњавам очекивања оних који су усмјерени идејним опсесијама и политичким страстима, без обзира на то у којем их правцу усмјеравају опсесије и страсти. Напротив, настојао сам да истином потиснем све једнострана резонавања и закључивања заснована на једностраном идеолошким опсесијама и политичким страстима.

Онима који закључују слиједећи пресију политичких страсти и идеолошких опсесија, који интересно једнострано врше селекцију чињеница, који "вичу на чињенице које не потврђују њихова хтјења и опредјељења" - моја књига не испуњава очекивања! Не потврђује жеље и оријентације, не даје основ за наде, тиме усмјерене и на томе засноване.

Још једном хвала свима и сваком понаособ.